

Vélekedés és anti-politika

Jegyzet az interjúhoz

In medias res: két olyan szál bontakozik ki az interjúban, amellyel a megkérdezett szembekerül a korvélekedéssel. Az első, röviden szólva, a filozófia státusára vonatkozik. Hiszen a *doxa* már néhány évtizede különféle formákban arra utal, hogy a filozófia intellektuális pályája véget ért, vagy legalábbis erőteljesen megkérdőjeleződött a pozíciója, amelyet kétezere éves hagyománya révén birtokolt. A filozófiát nevezték a legmagasabbrendű tudománynak, élt az a meggyőződés, hogy a filozófia, lévén jelenvaló minden tudomány gyakorlatában, nélkülözhetetlen az életvonatkozások egészét átfogni, és végső dimenziókat megragadni óhajtó emberi önértelmezés számára. Bizonyos, hogy az európai kultúra archeológiája mélyen összefüggött a filozófiával, tehát, amennyiben filozófia nélküli kor elé nézünk, akkor valóban nyugodtan beszélhetünk hagyománytörésről, amelyet antifilozófiai meggyőzések sarkallnak. A XX. században erőteljesen kimagasló vélekedés viszont úgy tartja, hogy a modernitás politikai, gazdasági, kulturális dinamikája megtépázta a filozófia pozícióját, minek folytán fel kell oldódnia a kormeghatározta tudások praxisában. E gondolatnak többfajta változata létezik. Az elmúlt században volt, aki azt mondta heideggeriánus lendülettel, hogy a metafizika csillagának lehullásával odaveszik a filozófia is, volt, aki azt a gondolatot sugallta, hogy a filozófia csak filozófiatörténetként, önnön múzeumaként élhet tovább, azaz a filozófia nem a fogalmak kitartó faggatásában, koherens fogalmi építkezésekben merül ki, hanem historicista módon alázatot jelent saját hagyománya, történelmi kodifikációja előtt; volt, aki azt állította, hogy a filozófia immáron nem más, mint esztétikai, episztemológiai, vagy erotológiai megnyilvánulások összessége, mások úgy gondolták, hogy a filozófiának legfeljebb az a szerep jut, hogy „igazságeffektusokat” (nem igazságot), majd nyelvi játékszabályokat összegezzék (a szabályok érvényre juttatása felváltja az igazságot), megint mások meg voltak győződve arról, hogy a kortárs szövegáramlásban, az autoreferenciális Szöveg szétterpeszkedése

okán eltűnnek a határok a filozófia, és mondjuk, az irodalmi beszédmódok között, és voltak olyanok is, akik a filozófiát beleolvasztják a kulturális értelemsodródások tolmácsolásába. A korszellem különösen a filozófia megalapozó, fundamentumokat állító tevékenységével szemben fogalmaz meg gyanút, ha lehetséges a filozófiának nevezett tevékenység, úgy az legfeljebb leíró lehet. Vagy érje be a filozófia a közvetítő szerepével, mondjon le ezoterikus jegyeiről, vagy arról, hogy a fogalom fedezéke alá gyűjtse a szétszóródott jelenségeket. Noha valaki éppenséggel azzal a gondolattal is élhetne, hogy nem minden felsorolt kérdés jelent itt újdonságot, hiszen a filozófia örökös belső polemológiájának része a szofista igazságtagadással kapcsolatos vita, amely csupán újabb köntösöket ölt magára. Ha így érvelünk, akkor arra kell következtetnünk, hogy nem történik egyéb, mint a szofista eljárás megújulása a megváltozott körülmények közepette, egyfajta posztmodern szofizmus. Aztán, amikor az interjúban is szóba hozott Rorty szembeállítja a filozófiát a demokráciával, vagy a szintén felemlített Kundera rájátszik a filozófia és az irodalom viszonylatára, akkor felidézi a régi kérdéskört: a nem-filozófiával (politika, művészet stb.) kapcsolatos viszonylat mindig a filozófia belső problémakörének, ha úgy tetszik, témájának számított, mert mindig a nem-filozófiára vonatkoztatva határozta meg önmagát. Amit mind Rorty, mind Kundera leegyszerűsít az alá- és fölérendelés viszonylatára.

Mindenesetre, ma kevés olyan szereplő akad, mint Badiou (akit, persze, hogy nem véletlenül említek itt, ugyanis teremtő része annak az erős baloldali orientációnak, amelyet az interjúalany is képvisel már hosszabb ideje, igaz, még nem ebben az interjúban), aki manifesztumokat ír a filozófiáról, úgy vélekedik, hogy a filozófiának ellenállást kell képviselnie azzal a nézettel szemben, hogy az idő a gondolkodás különösképpen formája, hogy a filozófiának deklaratívnak és intervencióra képesnek kell lennie stb. Nem elbeszélésfűzér, nem végtelen értelmezésbe belefulladó reflexivitás, hanem fogalmi szigor – amely ugyanakkor érzékeny arra, ami különös, rendkívüli – a vélekedés helyesbítése, azaz interveniálókészség.

Az interjúalany nem azt mondja, hogy a filozófia lehetséges, tehát szükségzerű, hovatovább, még azt a lehetőséget sem zárja ki, hogy a kortárs mozgásrend filozófia nélküli kultúrát eredményez – elvégre valóban tudunk olyan virágzó magaskultúrákról, amelyek nélkülözték a filozófiát. Ugyanakkor gondosan körülírja a korvélekedéssel szemben megvalósuló álláspontját: amikor azt állítja, hogy a filozófiát nem lehet leegyszerűsíteni az expresszivitásra, a személyes jellegű önmegnyilvánulásokra, ellenőrizhetetlen érzésekre, netán kinyilvánított preferenciák tömkelegére, akkor határmegvonásokba bonyolódik, amelyeket e sajátosan dedifferenciáló kor,

ahogy feljebb már mondtuk, eltüntetni igyekszik. Ráadásul, egyik mondatában még előlegez is, amellyel „klasszicista” fordulat eljövetelet sugallja, amely véget vet az uralkodó kétely kultúrájának. Vajon nem szükségszerű-e, hogy minden nagy filozófiai erőfeszítést, rendszerteremtő igényt követte a felizzó szkepszis, azaz nem szólhatunk-e ezen logika szellemében a gyakorolt szkepszis utáni újabb ciklusról?

Tehát: a filozófiát nem írhatjuk le úgy, mint magasabb lépcsőfokot az értékteremtés hierarchiájában, vagy a kultúrmetafizika kicsúcsosodását, de akkor is állíthatjuk, hogy létmódja nem egyezik az irodalom, vagy a művészet létmódjával. Valamikori születését függetlenségi igények mozgatták, innen a „miért” kérdésének jelentősége. Ugyanakkor a kérdésfeltevés/kérdés gyakorlata (beszámolhatunk arról, hogy vannak olyanok, akik ezzel egyenlítik ki a filozófia gyakorlását) nem párosul a tudományokban ismert módszertani logikához, amely összefüggő sorokba rendezi a kérdést és a választ. A filozófia kockázattal teli, az eredmények kétesek, elképzelhető az áthatolhatatlan dolgokkal szembeni paralízis, elgondolható olyan felismerések, amelyek megbéklyózzák a nyelvet.

A másik szál politikai állapotunk felé terel bennünket. A *doxa* gyakran nyúlt a múlt század kilencvenes éveiben a nacionalizmus fogalma után, amely arra volt hivatott, hogy megragadja negatív állapotunk lényegét. Az akkori Jugoszláviában az etnikai háborúk fellobbanása magyarázatot igényelt, közben meg nem vettük észre, hogy a „nacionalizmus”, mint dehonesztáló fogalom, ideológiai „jelölő” a valamikori Jugoszláviából maradt ránk, ahol elég volt a szó puszta említése ahhoz, hogy valaki örök életre bűnössé váljék (e fogalmi homályt nem szünteti meg, hogy alkalomadtán jó és rossz nacionalizmusról beszélnek, nem erről van szó). Csak hát nem lehet figyelmen kívül hagyni a nacionalizmus mély meggyökerezettségét a modernitásban, vagy elegyét olyan erőteljesen modern ideológiákkal, mint a liberalizmus. Vagyis nem biztos, hogy a nacionalizmusra való kényelmes hagyatkozás megmagyarázza gondjaink forrásait, azaz a jugoszláv történelem alakulását. Mindez óvatosságra int. Ott, ahol választ várunk, amely lezár minden nyugtalanságot, éppenséggel a kérdés következik. Az interjúalany számára fontosak némely kettősségek, amelyek jelentékenyen finomítják a „nacionalizmus” fenomenológiáját: eszerint ott a demarkációs vonal az etnikai és a politikai nacionalizmus, az etnoközpontú és a politikai eszményeken alapuló nacionalizmus között (ezzel történetesen alulírott nem ért feltétlenül egyet, inkább a politikai és kulturális nacionalizmus történelmileg meghatározott ötvözetének móduszairól szólnék, de a gondolatot figyelemre méltónak találom). A XIX. században kibontakozó liberális nacionalizmus (minden mitologizáló hajlama és hazafias

kultúrát pártoló fellépése dacára) a politikai közösség felépítésén fáradozott, és a kultúrát, az etnikumot, vagy a fajt nem tartotta fölrendeltnek a politikai berendezéshez képest, ráadásul (igaz, ellentmondásos módon) az egyetemlegesség elvét írta ki zászlájára. Innen adódik az interjúban a jugoszláv történetnek egy másfajta elbeszélése a szokványos értelmezésekhez képest, innen a régiónk történetének szokatlanul minősíthető felidézése. Innen, a posztjugoszláv etnocentrizmus első pillanatra furcsának tűnő tolmácsolása, az etnikai tisztogató „szerénységének”, „lemondó jellegének”, eszmehiányának, pusztán önmagát állító magatartásának értelmezése. A posztjugoszláv etnoegyneműsítés anti-politikai beállítottságú volt, egy politika utáni világ pilléreit építette, célja a hiánytalan etnikai önazonosság, eszköze pedig a más nációk asszimilációjáról való lemondás szellemében, a közismert „tisztogató”. Benne az etnikum a hatalom forrása, már nem kell választ adni a politika ősrégi kérdésére (miért vagyunk együtt?), hiszen a kérdés értelmetlen: az etnikai kötelek meghatározó erejűek. Ezért gondolja az interjúalany, hogy a volt Jugoszláviában megtapasztalt etnoegység nevében indított erőszakhullám új jelenség, és nem a hagyomány újjáélesztése, vagy az elnyomott múlt bosszúja. Itt már nevetséges lenne arra hivatkozni, hogy az államalkotásnak a politikai közösség létrehozásához kell igazodnia, nem, új világ ez, amelyben a politika legfeljebb kerékkötő lehet, semmi egyéb.